

Ключевые слова: детская литература, писатель, поэт, литературная (авторская)загадка, литературная скороговорка, фольклор, литература.

Н.М. Яблонська (аспірант, Тернопіль)

УДК 82-312.1

ББК 83. 3 (4 УКР)

«Капелюх Сікорського» В. Даниленка як роман ініціації

У статті аналізуються жанрові особливості роману «Капелюх Сікорського» В. Даниленка, зокрема увага акцентується на засобах і прийомах модифікації автором інваріанту історико-біографічного роману, як-от: ускладнення наративної структури, «хімерна» поетика, кіномонтаж, стильовий поліфонізм, поєднання хронотопів реальності і мрії та ін. Модерні способи моделювання художньо-історичного життяпису Ігоря Сікорського засвідчують появу белетризованого роману ініціації у творчості В. Даниленка.

Ключові слова: белетристика, жанр, історико-біографічний роман, роман ініціації, «хімерна» поетика.

Yablonska N. "Sikorsky's Hat" by Volodymyr Danylenko as a novel of initiations.

In this article the genre's features of the novel "Sikorsky's Hat" by Volodymyr Danylenko were analyzed. Special attention was paid to the means and methods of modifying invariant of historical and biographical novel. Such as: complications of narrative structure, "bizarre" poetics, film editing, stylistic polifonizm, chronotope's combination of reality and dreams, and others. Modern methods of modeling artistic and historical biography of Igor Sikorsky certify appearance of the fictionalized novel in the works of Danylenko.

Keywords: fiction, genre, historical and biographical novel, novel of initiation, "bizarre" poetics.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз дослідження цієї проблеми. Жанр художньої біографії в українській літературі перебуває в постійному

творчому пошуку, який засвідчують романи Ю. Андруховича Б. Бойчука, В. Врублевської, Р. Горака, Г. Гордасевича, Р. Іваничука, І. Корсака, І. Кошелівця, Ю. Мушкетика, С. Процюка, М. Слабошпицького, Ю. Хорунжого, Г. Штоня, Я. Яроша та ін. Інтенсивний розвиток «літератури факту» спричинив до неї жвавий дослідницький інтерес: жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози кінця ХХ століття (І. Акіншина), жанрова природа української художньої біографії першої половини ХХ століття (Г. Грегуль), взаємодія життєвої і художньої правди у структурі художньої біографії (І. Данильченко), жанрові трансформації сучасної художньої біографії (О. Дацюк), жанрові особливості художньої документалістики 1970-90-х років (Н. Ігнатів), жанрово-стильова специфіка біографічного роману-пошуку (І. Савенко), наративна структура і характер взаємодії автора і читача в художньо-біографічній літературі (Т. Черкашина), об'єктивне і суб'єктивне в жанрі літературної біографії (Л. Мороз), співвідношення особистісного й документального в українських творах-біографіях (О. Скаріна) та ін. Роман «Капелюх Сікорського» В. Даниленка органічно вписується в літературний дискурс сучасної історико-біографічної прози [Баран 2010].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В. Даниленко надрукував роман «Капелюх Сікорського» 2010 року в літературній агенції «Піраміда» (Львів). Він відразу привернув увагу критиків і літературознавців (Є. Баран, І. Бондар-Терещенко, С. Гусак, Т. Николук, Г. Цимбалук) новими засобами моделювання історичної і художньої дійсності, всебічним розкриттям психологічної сутності особистості в контексті конкретних соціально-історичних умов ХХ століття, белетризацією біографічної прози. Письменник демонструє високий рівень синкретичного

мислення, створюючи складну взаємодію стильових і жанрових елементів.

О.Галич, Т.Черкашина й ін. наголошують на домінуванні в сучасному українському літературному дискурсі асоціативно-психологічних біографій, до яких належить і роман «Капелюх Сікорського» В.Даниленка, оскільки в ньому розкривається духовний світ головного персонажа в хронологічній, причинно-часовій послідовності. Автор, осмислюючи розмаїтий фактичний матеріал, залучаючи вимисел і фантазію, достовірно розкриває складний процес становлення й еволюції світогляду та характеру Ігоря Сікорського. Вводячи документальні факти в романний сюжет, В.Даниленко пропонує читачеві історичну інформацію, інтригуючи його символічною образністю, динамічною нарацією, психологічною поліфонією. Авторське осмислення біографічних фактів життя українського конструктора, письменницька уява і домисел синтезують реальність і фантазію, тому вигадані сюжетні епізоди і колізії переконливо обґрунтовані психологічним баченням особистості.

Проблема самоідентифікації персонажа – не основна у романі, але й не губиться серед інших. Гімназист Сікорський докоряє батькові – професору університету Святого Володимира: «Ви боїтесь навіть заїкнутись, що за п'ять верств від Києва ніхто не говорить мовою, якою розмовляємо ми. І що дід Олексій ніколи не вважав себе росіянином. І що наша мама спілкується з сільськими жінками їхньою мовою. І що ми насправді не ті, за кого себе видаємо. А ви навіть боїтесь у цьому зізнатись» [Даниленко 2010: 31-32]. Моментом «пробудження» для Ігоря стала Кароліна Гулій. Її неабиякий вплив виявляється у напруженому процесі його самоусвідомлення як українця. Саме ця смілива жінка, яка була повією на Зозулиній Дачі, у тривожний для України історичний час демонструє чітку громадянську позицію і патріотичні почуття: вона знає

Конституцію Пилипа Орлика, для неї найсміливішою є «мадам Косач, що навіть на прийомі в генерал-губернатора говорить українською» [Даниленко 2010: 29], епатує киян шароварами «на знак протесту проти погрому чорносотенцями газети “Рада”» [Даниленко 2010: 96], мріє «ходити на вистави Марії Заньковецької і носити плаття від Поля Пуаре».

У творі В. Даниленка історичні події є лише тлом, на якому відбувається становлення юного Ігоря Сікорського, вихованого в консервативній професорській родині. Тому причиною роздумів над сенсом власного життя й остаточного вибору життєвого шляху для нього була Кароліна. Навіть батько Іван Сікорський не може переконати сина: «Запам’ятай, у цьому краї і через сто, і через двісті років кар’єру й багатство будуть здобувати ті, хто не любить цю землю. А ті, хто її любить, залишаться ізгоями, тому я не хочу її любити, щоб не бути ізгоем. Я, син бідного сільського священника, зробив блискучу наукову кар’єру тільки тому, що вірно служу Російській імперії. Тут якщо влада й опиниться в руках щирих патріотів, то довго в них не пробуде, бо вони перегризуться між собою, як собаки за кістку, а потім прийдуть справжні господарі й наведуть такі порядки, які захочуть...» [Даниленко 2010: 32-33]. Автор ненав’язливо обґрунтовує трагічну ситуацію української «приреченості» і зайвості талановитих українців у своїй країні. У фіналі твору він пропонує об’єктивну для початку ХХ століття, але й актуальну для початку ХХІ століття успішну схему самоідентифікації українця за кордоном: мета (реалізувати мрію) – еміграція (процес самореалізації) – успішність (ідентичність) (Н. Волковецька).

Таким чином, у романі «Капелюх Сікорського» авторська увага зосереджується на психологічному бутті майбутнього конструктора, його емоційних станах і душевній боротьбі. За допомогою внутрішніх монологів вмотивовується його життєвий вибір: «Там, у столиці

європейського повітроплавання, він дізнається, як роблять повітряні машини, і побудує гелікоптер. Про нього будуть писати газети, він заробить гроші і одружиться з Кароліною. Побудує будинок, посадить сад, але поки що про цю таємницю не знає навіть вона» [Даниленко 2010: 47]. В. Даниленко ускладнює часопросторову площину роману, вводячи в текст поряд з концептуальним часом перцептуальний, що деформує об'єктивну реальність. Прийом мозаїки в сюжетній структурі роману свідчить про застосування митцем фрескового способу моделювання дійсності. Пролепсиси й аналепсиси, сновидіння і візії, пов'язані колажним принципом, увиразнюють історичне тло, інтригують читача, сприяють відтворенню широкомасштабної картини українського буття початку ХХ століття. Важливо, що письменник постійно вписує українські реалії в хід світової історії, наголошуючи, що Україна – невіддільна частина європейського простору: «Тож у 1903 році відбулося три важливі події: уперше здійснили політ на літаку брати Райт, Костянтин Ціолковський опублікував «Дослідження світових просторів реактивними приладами», в якому розглядав питання про польоти в космос і колонізацію Сонячної системи, і після сварки з Кароліною Гулій київський гімназист Ігор Сікорський виїхав на навчання до Санкт-Петербурга в Морський кадетський корпус» [Даниленко 2010: 33]. Іронічна інтонація наратора розкриває «глобальність» змін в особистому житті Ігоря Сікорського, прямо натякаючи на те, що жінка займає в ньому чи не основне місце і здійснює на юнака визначальний вплив. Водночас ми спостерігаємо зміну співвідношення історичного і біографічного часів на користь останнього, коли документальні матеріали поступаються психологічному аналізу чи авторським коментарям про процеси самопізнання й самоутвердження головного персонажа. Тому, услід за Т. Черкашиною, вважаємо, що «автор твору звертається до класичної художньої

біографії, де відображено справжній життєпис видатної постаті минулого, що знаходиться на першому плані оповіді. З метою якнайповнішого осягнення всіх сфер життєдіяльності героя, автор вдається до незвичного конструювання текстової площини, а саме: поєднує в межах одного твору асоціативно-психологічний та сюжетно-подієвий принципи подачі біографічного матеріалу» [Черкашина 2007: 14]. В результаті дві сюжетні лінії роману – любовна і професійна, – органічно взаємодіючи в романній структурі, активно взаємодоповнюючись, утворюють своєрідну «біографічну мозаїку», яку зводить до купи реципієнт.

Роман «Капелюх Сікорського» – альтернативна біографія видатного авіаконструктора, де митець конструє складну модель образу персонажа, в якій домінують лише ті біографісти, які важливі для його «неканонічної» інтерпретації. «При цьому автор не повчає читача, а тільки пропонує на його розсуд результати власної розумової діяльності, не претендуючи на вичерпність потрактування образу головного героя. Тим самим він залишає поле для читачьких роздумів і гіпотез. Уже з перших сторінок твору створюється ілюзія ненав'язливої довірливої дружньої бесіди, в якій автор викладає свою концепцію бачення образу головного героя, аргументує власні висновки та очікує розуміння з боку читачів. Як правило, йде орієнтація на досвідченого національного читача, який має певну суму знань про героя та має змогу оцінити результати авторського дослідження. При цьому автор намагається абстрагуватися від загальноприйнятих норм і канонів й подає нетрадиційне, часом провокаційне, бачення образу головного героя» [Черкашина 2007: 11].

Письменник експериментує з жанром художньої біографії, залучаючи до нежанрової парадигми елементи роману-мозаїки, роману-пошуку, біографічного роману в епізодах, біографічного інтелектуального роману-бестселера та ін. Він впевнено розсуває жанрові межі біографічної прози, трансформуючи властиві їй ознаки:

«документалізм, наявність реального прототипу – видатної, славетної особистості, обмеженість використання художньої вигадки, своєрідність хронотопу» [Грегуль 2005: 3]; переключає увагу з розвитку подій на розгляд внутрішнього світу людини, осмислюючи історичну епоху через її психологію. Неповторна самотність талановитої особистості багатогранно розкривається в наративній структурі роману «Капелюх Сікорського», насамперед через акцент на процесі формування її характеру, що дозволяє говорити про реалізацію сучасного зразка роману ініціації.

Представники теорії роману виховання (М. Бахтін, В. Зарва, Д. Затонський, І. Володавська, О. Краснощоківа, О. Кругликова, С. Притолук, А. Садрієва, О. Сидоренко, О. Чик та ін.) стверджують, що мотив ініціації в цьому романному жанрі виконує жанротворчу функцію. Власне, це твердження стало підставою для виділення Т. Романко роману ініціації як жанрового різновиду роману виховання: «Простеживши генезу роману ініціації від літературних традицій жанру роману виховання, відзначаємо типологічну подібність цих романних форм. Зважаючи на виокремлені типологічні особливості роману виховання, вважаємо, що роман ініціації є продовженням традицій цього типу прози та його сучасним варіантом, який виник у 80-х роках ХХ століття» [Романко 2011: 7].

М. Бахтін у літературознавчій розвідці «Роман виховання і його значення в історії реалізму» на основі діяхронної моделі персонажа класифікував внутрішньожанрові види роману виховання: циклічний, у якому моделюється життєвий шлях головного героя з поетапною фіксацією змін у його світогляді і характері; класичний (життя як досвід і школа); біографічний (автобіографічний), у якому біографічний час замінює циклічність, а становлення персонажа відбувається у контексті буття соціуму; дидактико-педагогічний, який демонструє педагогічний процес виховання особистості;

реалістичний, у якому формування людини здійснюється в органічному зв'язку з історичним розвитком під впливом політичних, ідеологічних, соціальних, етичних зрушень [Бахтин 1979: 201-203]. За цією класифікацією М. Бахтіна, романна структура «Капелюха Сікорського» синтезує ознаки таких зазначених типів роману виховання, як біографічного і реалістичного, в межах яких осмислюються складні проблеми початку ХХ століття, моделюється образ нового персонажа, який «...відображає в собі становлення самого світу. Він уже не всередині епохи, а на межі двох епох, у точці переходу від однієї до другої. Цей перехід відбувається в ньому і через нього. Він змушений ставати новим, небаченим типом людини» [Бахтин 1979: 214].

І. Влодавська у монографії «Поетика англійського роману виховання початку ХХ століття : типологія жанра» (Київ, 1983) простежує генезу цього жанрового утворення, який, на її думку, «...був породжений історично зумовленим інтересом до того, як суспільство формує характер, який конфліктний механізм цього формування. Він склався як найбільш адекватний спосіб художнього «інобуття» цієї проблеми і в межах найменш канонічної, вільної форми роману має найбільш чіткі, видимі жанротвірні ознаки» [Влодавская 1983: 4]. Вона доводить, що роману виховання притаманні такі жанрові ознаки: циклічність, зумовлена основними етапами формування персонажа, біографічний час домінує над історичним, ліричне – над епічним, усталений просторово-часовий континуум, сюжет охоплює тривалий проміжок часу людського життя, як правило, період дитинства і юності, коли формуються ціннісні переконання і життєві орієнтири, окреслюється характер.

Виділення типологічних особливостей роману виховання сприяло обґрунтованому визначенню спільного та відмінного з романом ініціації, що спостерігаємо в дисертації Т. Романко «Роман ініціації в сучасній українській, польській та американській літературах (на

матеріалі творчості Л. Дереша, М. Нагача, Н. МакДонелла)» (Тернопіль, 2011). Дослідниця вбачає типологічні подібності в «сюжетній будові, що полягає у зображенні поворотних моментів, критичних ситуацій у житті головного героя. Основною ідеєю двох різновидів художніх текстів є становлення динамічної особистості персонажа, яка проявляється у бажанні самоактуалізуватися, здобувши нові знання і досвід. Особливою спільною рисою роману ініціації та роману виховання є біографізм чи автобіографізм, що проявляється в описах особистих переживань, пов'язаних із різними життєвими ситуаціями. Якщо типологія героя роману виховання визначається моделями героя-революціонера, праведника, правдошукача, реформатора, то персонажі сучасних романів ініціації – це молоді люди, які не знаходять свого місця у швидкоплинному житті соціуму, яких не розуміють інші, але які прагнуть до знань, розуміння сучасної соціокультурної ситуації, самопізнання та набуття власного досвіду» [Влодавская 1983: 16].

В. Даниленко трансформує традиційний жанр роману ініціації, створюючи його оригінальну форму. Зокрема, у персонажній системі «Капелюха Сікорського» важливу функцію виконує образ Кароліни Гулій як наставниці, зустріч з якою на Зозулиній Дачі, визначила подальшу долю юного гімназиста Сікорського. Т. Романко наголошує, що «в романі ініціації цієї дійової особи немає, проте герой намагається самостійно знайти відповіді на запитання, що його хвилюють» [Романко 2011: 16]. Крім того, письменник відмовляється від традиційних для роману ініціації схем хорору і трилера, натомість використовує елементи химерної поетики (сновидіння, магичні образи-символи, ірраціональні передчуття, магія кохання та ін.), що дозволяє белетризувати розповідь через її належність до літературного дискурсу масового письма.

Основний текст роману «Капелюх Сікорського» розпочинається «вщим» сном Ігоря Сікорського: «Він брів

хашами Зозулиної Дачі, коли налетів вітер, і тоді відчув поштовх, ніби хтось турнув у спину. Вітер шарудів у гіллі дерев і підштовхував його до Провалля. Опиратися вже не мав сил, тоді м'язи напружились, і він намацав під руками щільне повітря, яке відчуває молодий птах, коли вперше вистрибує з гнізда. Відштовхуючись від пружного ефіру, завис над Царським садом. Під білястою запоною неба гойдалися крони дерев і віддалялась земля, а він чіплявся за повітря і забирався все вище. На сонці виблискували бані соборів і плесо ріки, виднівся метушливий Поділ, кінські диліжанси, люди й автомобілі. Він боявся дивитися вниз, а коли глянув, від жаху закричав і почав падати. Ноги сковзнули об верхівку акації, він увесь стиснувся у передчутті удару, але хтось ухопив його за плечі...» [Даниленко 2010: 10]. Роль цього сну в композиції твору розкривається лише в ході розгортання подій, проте, будучи сном-проспекцією, який передбачає майбутній процес становлення особистості персонажа, організовує сюжет, визначає напрям внутрішнього вдосконалення головного героя. Кароліна Гулій ніколи офіційно не стала його дружиною, але саме вона надихнула його на реалізацію прототипу гелікоптера – одного з креслень «летючої машини» Леонардо да Вінчі. Це нещасливе кохання надихнуло юнака на створення літальних апаратів, що змінили світ повітроплавання. Отже, сон на початку першого розділу – це сон-концепція, сакральний знак, через який автор відкриває основну ідею роману: мрія стане реальністю, якщо постійно працювати над її здійсненням, переборюючи усі, навіть найскладніші, перешкоди.

Процес ініціації, який переживає Ігор Сікорський на Зозулиній Дачі, передбачає вихід із попереднього індивідуального стану (дитинство) в якісно інший – дорослий – період свого існування. Його символічне переродження здійснюється в кількох площинах: фізіологічній, моральній, інтелектуальній, громадянській.

Важливо, що з цим моментом корелює його життєва мрія, яка, власне, і рятує Ігоря після втрати коханої. «Химерна» поетика, любовна сюжетна лінія, романтичні почуття персонажів, внутрішні монологи-роздуми головного героя, онірична образність та ін. акумулюють ліричну тональність розповіді, яка доповнюється емоційно багатою лексикою, експресивною символікою, нюансами і напівтонами настроїв та переживань. А, в свою чергу, художня насиченість романного тексту ремінісценціями, образними аналогіями, стилізацією, прийомом замовчування, лейтмотивом внутрішнього бунту маркують поетику модернізму в романі «Капелюх Сікорського», в якому балансування між професійною та особистісною сферами життя персонажа реалізується через поєднання двох наративних планів: реального, наповненого географічними, часовими, побутовими деталями, й ірреального, пов'язаного з внутрішньою екзистенцією особистості (фантазмагоричні візії, сновидійні мрії, психологічні зсуви, душевні конфлікти та ін.), переплетення екстрадієгетичного та інтрадієгетичного наративів, взаємодоповнення хронотопу реальності і хронотопу мрії.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У романі «Капелюх Сікорського» В. Даниленко збагачує способи моделювання художньо-історичного життєпису, синтезуючи жанрові структури роману виховання, зокрема роману кар'єри, і біографічного роману. Автор експериментує з модерністською та постмодерністською поетиками, акумулюючи поліваріантні сюжетно-композиційні прийоми, складні асоціативні підтексти, різні наративні структури, раціональні й ірраціональні доміанти, реальність і фантастику, факт і вимисел, що демонструють ускладнену форму авторського мислення. «Альтернативна біографія» Ігоря Сікорського як белетризований варіант художньо-документальної літератури прочитується як роман ініціації, в якому

головний персонаж переживає екзистенційний процес Я-становлення під впливом вольової жінки, внаслідок чого віднаходить сенс власного існування і шлях самоідентифікації.

Література: Баран 2010: Баран Є. Бетховен в історії гелікоптерів [Електронний ресурс] / Євген Баран. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2010/11/12/bethoven-v-istoriji-helikopteriv/>;
 Бахтин 1979: Бахтин М. Эстетика словесного творчества / М Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.; Влодавская 1983: Влодавская И.А. Поэтика английского романа воспитания начала XX века : типология жанра / И. А. Влодавская. – Киев: Вища школа, 1983. – 180 с.; Даниленко 2010: Даниленко В. Капелюх Сікорського: [роман] / В. Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 290 с.; Грегуль 2005: Грегуль Г. В. Українська біографічна проза першої половини ХХ ст. : жанровий аспект (за творами В. Петрова, С. Васильченка, О. Ільченка, Л. Смілянського) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Галина Василівна Грегуль. – К., 2005. – 18 с.; Романко 2011: Романко Т.О. Роман ініціації в сучасній українській, польській та американській літературах (на матеріалі творчості Л. Дереша, М. Нагача, Н. МакДонелла) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / Романко Тетяна Олегівна ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 20 с.; Черкашина 2007: Черкашина Т.Ю. Наративні особливості художньо-біографічної прози: автор і читач [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.06 / Черкашина Тетяна Юріївна ; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2007. – 20 с.

Яблонская Н.М. «Шляпа Сикорского» В. Даниленко как роман инициации.

В статье анализируются жанровые особенности романа «Шляпа Сикорского» В. Даниленко, в частности внимание акцентируется на средствах и приемах модификации автором инварианта историко-биографического романа, например: осложнение нарративной структуры, «причудливая» поэтика, киномонтаж, стилевой полифонизм, сочетание хронотопов реальности и мечты и др. Модерные способы моделирования художественно-исторического жизнеописания Игоря Сикорского

удостоверяют появление беллетристического романа инициации в творчестве В. Даниленко.

Ключевые слова: беллетристика, жанр, историко-биографический роман, роман инициации, «причудливая» поэтика.

Світова література та порівняльне літературознавство

УДК 82.02

ББК 83.3 (4УКР)

Н.В. Авраменко, доц., ТНЕУ,

І.О. Стешин, доцент, ТНЕУ

Особливості літературного життя Лондона на зламі XIX – XX століть та їх еволюція у перші десятиліття XX століття

Стаття присвячена розгляду особливостей розвитку літературних течій в англійській літературі пост-Вікторіанського періоду на рубежі XIX – XX століть та їх еволюції у перших десятиліттях XX століття з точки зору їх філософсько-естетичного наповнення.

Ключові слова: естетизм, декаданс, символізм, імпресіонізм, дендізм.

The article deals with the analysis of peculiarities in the literary trends development in the English literature at the edge of XIX – XX century and their evolution in the first decades of the XX century from the point of view of their philosophic- aesthetic interpretation.

Key words: aestheticism, decadence, symbolism, impressionism, dandyism

Розмірковуючи про 1890-і роки у літературі Західної Європи як про роки зародження і розквіту естетизму,